

בפרק ו' בספר ישעיהו ניתן לראות סצנת דפוס של הקדשת נביא לתפקידו.¹ אולם, באופן חריג יחסית, ישעיהו לא זו בלבד שאינו מסרב להינבא, הקדשתו היא כמו התפרצות לדלת פתוחה. על השאלה ששואל ה' (ישעיהו ו, ח) - "אֵת מִי אֶשְׁלַח וּמִי יִלְדֶּךָ לְנוּ?" עונה ישעיהו: "הִנְנִי שְׁלֹחֲנִי".

כתגובה למענה ישעיהו, הוא מקבל את התפקיד הנורא ביותר שנביא יכול לקבל (שם ט-י): "וַיֹּאמֶר לְךָ וְאָמַרְתָּ לְעַם הַזֶּה שְׁמַעוּ שְׁמוֹעַ וְאַל תִּבְיִנוּ וּרְאוּ רְאוּ וְאַל תִּדְעוּ. הַשָּׁמַן לֵב הָעַם הַזֶּה וְאַזְנֵי וְעֵינָיו הִשְׁעוּ פֶּן יִרְאֶה בְּעֵינָיו וּבְאָזְנוֹ יִשְׁמַע וּלְבָבוֹ יִבִּין וְנִשְׁבַּח וְנִרְפָּא לוֹ". הנביא ישעיהו אמור לדבר אל העם באופן שלא יבינו אותו ולגרום לו להאמין באשליות (שם יא-יג):

וַאֲמַר עַד מָתִי אֶדְבֹּר וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם שָׂאוּ עָרִים מֵאִין יוֹשְׁבֵי וּבְתִים מֵאִין אֶדְסִי וְהֶאֱדַמְתָּ תִשְׁאַחַּ שְׁמִמָּה. וְרַחֵק ה' אֶת הָאֲדָם וְרַבָּה הַעֲזוּבָה בְּקִרְבֵי הָאָרֶץ. וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂיחָה וְשִׁבָּה וְהִיתָה לְבָעֵר כְּאֵלֶּה וְכֵאלֹהֵי אֲשֶׁר בְּשַׁלְכֶת מִצְרַיִם בְּסֵךְ קִדְשׁ מִצְרַיִם.".

כלומר, האשליות יאכילו את העם עד שתהיה גלות אחר גלות ורק השארית שבשארית תוכל להפריח את העם מחדש, לאחר שלכת הגלות הנוראה.

אולם, מהן אותן אשליות בהן אמור ישעיהו להזין את העם? כיצד שולל ה' מן העם את בחירתו החופשית באמצעות אשליות? במה חטא העם שמגיע לו עונש כשל פרעה?

לפי כותרתו, ישעיהו מנבא בתקופתם של ארבעה מלכים: עוזיהו, יותם, אחז ויחזקיהו. לכאורה, שליחות נביא לצורך אשליה מעידה על תקופה רעה מבחינה דתית ורוחנית - מכירת אשליות לעם מונעת בחירה חופשית ומניעת הבחירה החופשית צריכה להיות עונש על חטא שנעשה מבחירה חופשית. מכיון שעוזיהו, יותם ויחזקיהו מתוארים בסך הכל כמלכים חיוביים, מתבקש למצוא את החטא בתקופתו של אחז.

חטאו הגדול של אחז הוא ההיצמדות לאשור. בתקופתו, אמצע המאה השמינית לפני הספירה, לאחר תהפוכות רבות באיזור, מנסים מלכי ארם וישראל לחדש את הברית של שנים עשרה הממלכות באזור הלבנט, שהצליחו לגרום למעצמה האשורית לסגת מהאזור לאחר קרב קרקר. לצורך זה נחה ארם על אפרים ויחד הם מנסים לעלות ליהודה ולהמליך:

¹ המאמר מבוסס בעיקר על שיעורים והרצאות ששמעתי בעל פה מד"ר שון זליג-אסטר, ד"ר הלל מאלני, הרב מנשה וינר, פרופ' עודד ליפשיץ, מכון מגלי"ם ועוד.

מִלְךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן טְבַאֲלָ², שבין אם הוא בן רמלא בכתב אלבי"ס³ ובין אם הוא נציג מטעמם, הוא יצטרף לברית כנגד האשורים. אחז ועמו מפחדים פְּנוּעַ עֲצֵי יַעַר מִפְּנֵי רוּחַ⁴, אולם אז מגיע ישעיהו ואומר לאחז להירגע, כי ארם ואפרים הן זנבות אודים עשנים ועוד פחות משבעים שנים הן תעלמנה מהמפה. אחז לא שומע אל ישעיהו ומזמין את מלך אשור להתערב. שלמנאסר אכן מתערב, מנצח ומגלה את ארם ופוחח במצור על שומרון, אולם הוא גם מקים נציבות אשורית ביהודה, ברמת רחל של ימינו, ומשם גובה מיסים כבדים על עזרתו כנגד ארם וישראל. במהלך המצור שלמנאסר מת. מחליפו, סרגון, כובש את שומרון ומגלה גם אותה. הסיוע האשורי כנגד ארם וישראל, כמו גם המיסים הכבדים שהוטלו על יהודה, לא הועילו כאשר הפלישתים דחקו אותה ממערב והעמונים ממזרח. באותה תקופה, גם אחז מת ונבואת ישעיהו בימיו התממשה במלואה.

האם הייתה השמנת לב בנבואותיו בתקופה זו? לכאורה, מובן דווקא, שלמרות אובדן ארם וישראל, נבואות ישעיהו באותה תקופה לא השמינו את לב העם. העם המשיך לפחד ולבבו היה קל דיו בכדי לנוע. בנוסף, נבואת ישעיהו המשיכה להיות שלילית בהקשר האשורי. לאחר הבחירה של אחז לשלם למלך אשור מתחיל ישעיהו לנבא חורבן מיד מלך אשור. על פי חז"ל, מנשה הרג ישעיהו ואם כן אולי ניתן לייחס את נבואת השמנת הלב לימיו. זו אף זו, חז"ל (יבמות מ"ט ע"ב) שמים בפיו של מנשה את ההאשמה של ישעיהו כנביא שקר:

תני שמעון בן עזאי אומר מצאתי מגלת יוחסין בירושלים... וכתוב בה משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי וכתוב בה מנשה הרג את ישעיה אמר רבא מידן דייניה וקטליה אמר ליה משה רבך אמר כי לא יראני האדם וחי ואת אמרת ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא, משה רבך אמר מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו ואת אמרת דרשו ה' בהמצאו, משה רבך אמר את מספר ימך אמלא ואת אמרת והוספתי על ימך חמש עשרה שנה. אמר ישעיה ידענא ביה דלא מקבל מה דאימא ליה ואי אימא ליה אישויה מזיד אמר שם איבלע בארזא אתיוה לארזא ונסרוה כי מטא להדי פומא נח נפשיה משום דאמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב.

² ישעיהו ז, ו.

³ על פי רש"י שם.

⁴ ישעיהו ז, ב.

אם כן, חז"ל מייחסים לישעיהו נבואת שקר ותולים אותה בפרק ו'. הם מכניסים טענות לפיו של מנשה, שאף על פי שאינן נכונות בעיניהם, מגולגלות לצורך חיוב החייב. בפרק ו' אומר ישעיהו כי ראה את המלך ה' צבאות בעודו טמא שפתיים ובעודו יושב בתוך עם טמא שפתיים. אמירה זו נתפסת בעיני חז"ל כאמירת לשון הרע על ישראל ומזכירה גם את הלשון הרעה שדבר משה על עם ישראל בעת הקדשתו לנבואה. גם שם נענש משה מיידית באמצעות הצרעת, על האמירה שבני ישראל לא יאמינו לו, אך נשאר בעונו עד מותו באמירה "שָׁמְעוּ נָא הַמְּרִים" (במדבר כ, י), כאשר אמונתו באמונה של עם ישראל מסופקת, גם בדור השני ליוצאי מצרים. מדוע, אם כן, חש ישעיהו כי בתוך עם טמא שפתיים הוא יושב?

ניתן להבין זאת מתוך מראה הרקע של נבואת ההקדשה בישעיהו פרק ו'. המראה המתואר נפתח ברקע ההיסטורי לנבואה (שם א): "בְּשָׁנַת מוֹת הַמֶּלֶךְ עֲזִיָּהוּ". נחלקו הפרשנים האם מדובר בשנת מות המלך עוזיהו ממש, או שמא מדובר בשנה שבה נצטרע. בימי עוזיהו שררו שקט ושלוה בממלכה, כאשר ממלכת ישראל שבצפון, הצליחה לנצל את הפלישות האשוריות התכופות לארם ולהשתלט על ממלכת ארם עד לבוא חמת שבצפון. עוזיהו שתף עמו פעולה, לפחות באופן פסיבי של הימנעות ממלחמה, וניצל את השקט בצפון, בכדי להשיב ליהודה את השליטה בדרום עד אילת.⁵ העוצמה הכלכלית והבטחונית שהגיעה משיתוף הפעולה בין הממלכות, הגביהה את לבו של עוזיהו והוא חשב לרכז בידיו גם את הכוח שבסמכות הדתית בבית המקדש. זאת, ככל הנראה, גם בתגובה לניסיון ההפוך שהתרחש בימי יהואש סבו, כאשר יהוידע ניסה להשליט את הסמכות הדתית של הכהונה על המלך הצעיר, בעת המרד נגד עתליה המרשעת.⁶ ניסיון ריכוז הכוח בידי המלך, שהוא נציגו הלאומי של העם, לפחות בעיני העם באותה תקופה, נכשל. עוזיהו מנסה לציין את סמכותו הלאומית על המקדש באמצעות הקטרת קטורת, כמו ירבעם בן נבט לפניו, והמזבח נקרע. אמות הספים הזדעזעו והבית נתמלא עשן. לכן ישעיהו מרגיש שהוא טמא והעם טמא כמו מלכו. על כך נדרש ישעיהו לכפר באמצעות העונש של מגע הרצפה הבוררת מהמזבח על שפתיו. אותה אשליה של מצב טוב מבחינה בטחונית, דתית וכלכלית, שגורמת למלך להרגיש יכולת לרכז את הסמכות הדתית בידיו, הופכת לשליחותו של ישעיהו עצמו. האל מרוחק מהעוצמה הפוליטית ומהמסד הדתי בשלוש הרחקות של קדושה, אך למרות זאת, מלוא כל הארץ כבודו. העם ומלכו טמאים רק ברצונם לשלוט במקדש מתוך תפיסה שכך הם ישלטו באל.

⁵ מלכים ב, טו.⁶ מלכים ב, יא-יב וכן דברי הימים ב, כג-כד.

עם תחילת עידן האימפריות, ישעיהו נדרש לבסס תפיסה שרווחה לפני בניית המקדש ושתתפתח בגלות בהמשך, על פיה האל אינו תלוי במקום. זוהי ההכנה שדורשת ממנו תקופת עוזייהו, אולם חז"ל ממשיכים את ההאשמה גם לתקופת חזקיהו. בתקופה זו האימפריה האשורית כבר כבשה את ממלכת ישראל וממלכת יהודה ממשיכה להיות וסאלית של אשור. לאחר ימי אחז, בהם אחז היה וסל של אשור גם מבחינה דתית ותרבותית, עם הכנסתו של מזבח אשורי למקדש במקום מזבח שלמה, חזקיהו גדל עם התפיסות שישעיהו פיתח. הוא משיב את עבודת המקדש והכוהנים לסדרה ונזהר מלשלוט בעצמו על המקדש. פעולותיו מעידות על רצונו לרכז את הפולחן במקום אחד מתוך ריכוז העוצמה ביד האל, במקדש האחד שבירושלים.

אותה תקופה נרשמה כחיובית ביותר מבין תקופות שלטונם של מלכי יהודה עד כה. היחס בין המלך למקדש הושב על כנו וחזקיהו מרגיש את האפשרות לצמוח ולהתעצם. האימפריה האשורית השבעה מתחילה לעשות רושם של חולשה. המלך סרגון מת וחילופי השלטון מובילים לתסיסה של העמים השונים הכבושים תחת האימפריה. מלך שהוצב מטעם האשורים בבבל מתחיל לצבור כוח לעצמו ומאיים על אשור מדרום. חזקיהו מנצל חולשה זמנית זו באימפריה ומפסיק לשלם את המס השנתי. הוא קושר קשרים עם עמים נוספים שמאסו בשלטון האשורי, פלשת ומצרים ולרגע נראה ששוב יהודה יכולה לחזור לתפארתה, אולם ישעיהו אינו מסופק. האימפריה האשורית טרם נפלה והיא עשויה לשוב ולפרוע את חובותיה. מלבד ההסכמים עם העמים באזור, חזקיהו מכין את העם גם לשעת החירום שתגיע במקרה שהאימפריה האשורית עוד תשוב. הוא חוצב את נקבת חזקיהו ומקיף את הגבעה המערבית של ירושלים בחומה הרחבה.⁷ שעת החירום היא המבחן המסוכן של כל מלכות, שמא תהפוך לרודנות. בעיתות חירום, מערכת המשפט המלכותית אינה בוחלת באמצעי הגנה והיא עשויה להתיר כל עוול לצורכם. עוולות שלטוניות עלולות לסכן את הסולידריות בחברה ולדחוף את העשוקים לתמיכה באויב מבפנים. על כך ישעיהו מתקומם. הוא מזהיר את חזקיהו שבמערכת המשפט שלו ישנו איש לא הגון, שבנא מתנגד למדיניותו של חזקיהו, מנסה לעשות הסכמים עם המעצמה האשורית ומנצל את שעת החירום להציב את החומה הרחבה בתוואי שמחייב לנתץ בתים בספר היישוב ששייכים לבני השכבה הסוציאקונומית החלשה ביותר בעיר - פליטי ממלכת ישראל שברחו בעת חורבן שומרון. שבנא מעריך את העוצמה האשורית וקורא באזני יושבי ירושלים לאכול ולשתות כי אין מחר. לא די לו בקריאה זו והוא אף עושה מעשה וחוצב לעצמו קבר.⁸ ישעיהו מטיף למערכת משפט צודקת וחזקיהו נענה לדרישותיו וממנה את

⁷ דברי הימים ב, כט-לב.

⁸ ישעיהו כב.

אליקים במקום שבנא, לתפקיד אשר על הבית. תיקון זה משנה את אופי נבואתו של ישעיהו והוא מתחיל לנבא על המפלה האשורית ועל ימות המשיח, אולם זאת רק לאחר החורבן של מרבית יהודה בידי מלך אשור.

המהפכות התכופות המתרחשות בתקופה זו מקשות מאד על הבנת תפיסת המציאות אותה מנסה ישעיהו להנחיל. לא זו בלבד, אלא שהתעמולות האשוריות לעתים מתמזגות בנבואת ישעיהו ולעתים נרמזות כמחאה כנגדן. אם באופן מפורש כאשר דברי רבשקה נכתבים בנבואת ישעיהו ואם במרומז כמו שהראה לאחרונה זליג-אסטר. לפי דבריו, גם מראה הכיסא בפרק ו' משתלב היטב במלחמתו של ישעיהו כנגד התעמולה האשורית. בכניסה לאולם הכיסא של מלך אשור נמצאה תמונה בה מופיע מלך אשור לצד יצורים מכונפים שמחטאים אותו מתחת לאל אשורי. לטענתו, ישעיהו רומז לשליחים שהיו באשור ונחשפו לתמונה זו, כי אלוהי ישראל הוא בעל העוצמה האמתי וראוי לקבל את שליחותו ולא את השליחות של מלך אשור בן התמותה. כהתמודדות עם דברי רבשקה, מסביר ישעיהו שאכן צבא אשור נשלח על ידי האל להכות את ממלכת יהודה, אולם הוא מעל בתפקידו כאשר חשב להשחית אותה ולא להסתפק בשלל.⁹ התעמולה האשורית התמקדה בהצגת ריכוז הפולחן במקדש וההסכם עם מצרים באור שלילי.¹⁰ ההשתתפות של ישעיהו בביקורת הנוגעת לקשר עם מצרים והתנגדותו לביקורת בנושא ריכוז הפולחן בבית המקדש, יצרה תמונת מציאות מורכבת, שלעם קשה היה לקבל באופן מדויק. המושגים המורכבים שהופיעו בדברי ישעיהו פיתחו בקרב העם את תפיסת המקדש העליון בראש ההרים¹¹ שנוכחותו מגנה על העם,¹² אולם חזקיהו עדיין זכר את תפיסת הקדושה שמעל המקדש. כאשר הצבא האשורי נעלם מסביבות ירושלים, לחזקיהו קשה לומר שירה. לתלות במקדש את ההצלה ואת החורבן בקשר עם מצרים, קל יותר מאשר להבין את המציאות, כתוצאה של שינוי מהיר במערכת משפט מקולקלת. כאשר מגיעים שליחי מלך בבל לבחון מה הציל את ירושלים מהמצור האשורי, בניגוד למה שראתה מלכת שבא, הם לא רואים את העלייה לבית ה'. הם רואים את האוצרות של חזקיהו.¹³ חזקיהו ממשיך את ההפרדה בין המלך ובין המקדש ומבחינתו, אין כבר מה להראות במקדש ובמערכת המשפט. אם נסכם את המסר שנקלט מישעיהו, המלך קולט שהמקדש חסר משמעות, בעוד העם סבור שהמקדש הוא הדבר היחיד שמשמעותי.

⁹ שם י.

¹⁰ מלכים ב, יח וכן ישעיהו לו.

¹¹ ישעיהו ב.

¹² מלכים ב, יט.

¹³ דברי הימים ב, לב וכן מלכים ב, כ.

זוהי, אם כן, השמנת הלב של ישעיהו: נסיבות המציאות המשתנות יוצרות קושי בהבנת המסר המורכב. בדומה לפרעה שנענש בהכבדת הלב משמים בעקבות הכבדת הלב העצמית ובדומה לאחאב¹⁴ שנבואת שקר שהתגלתה כנבואת שקר הביאה למותו,¹⁵ העם הכביד את לבו כאשר הוא בטוח שה' אתו, המקדש מהווה חסינות עבורם ומלכם נציגם רשאי להקטיר בו ככל העולה על רוחו. הם שומעים את דברי הנביא ואינם מבינים אותם. בדור הבא, כבר יהיה קשה בהרבה להוציא את העם מתפיסה זו. המלך מנשה מתמודד עם החורבן, כאשר העם חוגג את ההצלה. מנשה פועל בכיוון ההפוך ובכך הורג את ישעיהו. נביאים שמדברים רע על המקדש הופכים לנביאי שקר ומוצאים להורג, בזמן שעבודת אלילים מכל האזור נכנסת ליהודה בכדי לחדש את הקשרים הדיפלומטיים עם כל הממלכות באזור. כך מפרש מנשה את המציאות, לבו השמן סוגר את האפשרות לשינוי והיציבות השלטונית שהושגה בעמל הרב של חזקיהו בזכות תפיסותיו ופעולותיו ללא השירה, מחזקת את התחושה שהכול תלוי במקדש. כשירמיהו יאמר לעם שלא להקשיב לדברי השקר האומרים "היכל ה' היכל ה' היכל ה' ה' המה"¹⁶, לא יישאר מי שישמע לו.

המסר הגדול שנובע מהבנה זו, הוא הזהירות הנדרשת בהבנת הנבואות ובהשלכתן על המציאות. הצלחה אינה מעידה בהכרח על סיוע אלוקי צודק וכישלון אינו מעיד בהכרח על פעילות שגויה. להבנת המציאות נדרשת תמונה מלאה. משמעותם העיקרית של דברי הנבואה בימינו, נובעת מהיכולת לנתח תהליך היסטורי באופן מלא. צריך לשמור על כך שאופוריה ורגשות משיחיים לא יגרמו לנו להרגיש שכל הנדרש מאתנו הוא לשמור על הקיים ולחדול מפעילות. גם כאשר נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ומציון תצא תורה, עלינו להכיר בכך ולא לשכוח לומר שירה.

¹⁴ על הדמיון הרב בין הסיפורים כבר עמד צבת במאמרו מ. צבת, "ישעיהו ו", בתוך: זר לגבורות: קובץ מאמרים במקרא, בידיעת הארץ, בלשון ובספרות תלמודית, תשל"ג.

¹⁵ חז"ל כבר טענו שפיתוי רוח השקר הוא עונש על משפט השקר שנערך לנבואת והדברים מתאימים גם לרוח הדברים של עבודת הד"ר של י. פרגיון, "למה תתענו ה' - מעורבות ה' בשקרים ובהטעיות בסיפור המקראי", בר אילן, 2014.

¹⁶ ירמיהו ז, ד.